

magyar források és a hazai kutatások bekapcsolására, amiből a kötetben leginkább Bak János és Klaniczay Gábor munkáinak az ismerete csillan meg. A tanulságok alapján, itt utalva Bagi Dániel megvédett disszertációjára is, nemcsak az ország-felosztások, hanem a hazai trónöröklés gyakorlatának a megírása is izgalmas feladatként vár a medievistákra.

SÜLI ATTILA

Veszprémy László

KÉT HÁROMSZÉKI KORMÁNYBIZTOS A FORRADALOMBAN ÉS SZABADSÁGHARCBA

Gál Dániel és Németh László tevékenysége 1848–49-ben

(48as Könyvtár, Line Design, Budapest, 2017. 198 o. ISBN 978-963-480-001-9)

2017 őszén jelent meg a nemrég indult *'48-as Könyvtár* sorozat újabb önálló kötete, amely az 1848–1849. évi szabadságharc két, jobbára elfeledett személyiségének, Gál Dániel és Németh László háromszéki kormánybiztos életét és tevékenységét mutatja be. A könyv szerzője Süli Attila, Erdély 1848–1849-es történetének ismert kutatója, aki már számos munkát jegyzett; a fenti témában is több cikkel és kiadvánnyal jelentkezett ezt megelőzően. Ezek összegzését adja most közre, jó néhány tárgykörben a hazai és erdélyi közgyűjteményekben alap kutatásokat is végezve, okmánytárral kibővített formában.

Ahogy a kötet előszavában Hermann Róbert, a korszak egyik kutatója megjegyzi, a kormánybiztosi intézmény az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc sajátos intézményei közé tartozott. Lényegében a forradalmi közigazgatás alkotása volt és eredetében, valamint súlyában is jelentősen különbözött mind a korábbi hazai, mind a külföldi előzményektől. A korabeli Magyarországon a kormánybiztosi intézmény a végrehajtó hatalom és a helyi közigazgatás közti kapcsolattartást szolgálta, és 1848 szeptemberétől szinte nem is volt olyan törvényhatóság, amelyben nem működött volna legalább egy megbízott személy. Számos típusuk volt: honvédtoborzási, népfelkelési, élelmezési, országgyűlési, eseti megbízású, teljhatalmú országos biztos, valamint törvényhatósági teljhatalmú biztos. Utóbbiak egyetlen törvényhatóság (megye) feletti teljes intézkedési joggal rendelkeztek. Fő feladatuk általában a helyi védelem megszervezése volt, de közigazgatási és politikai ügyekben is eljárhattak. A kinevezettek rendszerint fő- és alispánok voltak, de találunk közöttük képviselőket is; az utóbbiak közé tartozik lényegében a kötet két főszereplője is.

Ahogy a bevezetőben maga Süli Attila is leszögezi, Gál Dániel és Németh László pályafutása számos ponton mutat hasonlóságot. Mindketten a háromszéki Illyefalván születtek református vallású székely kismemesi családban, Nagyenyeden végezték jogi tanulmányaikat, egyaránt a marosvásárhelyi királyi táblánál helyezkedtek el, majd az ügyvédi vizsga után Déván praktizáltak. Mindketten hazatértek 1848 tavaszán Háromszékre, ahol a reformpárti erőket támogatva az utolsó erdélyi rendi diétára követnek választották őket, ahol az uniót támogatták. Ezt követően pályájuk szétvált, és Háromszék viszonylatában lényegében egymás munkáinak folytatói lettek 1848–1849 folyamán.

Hogy miképp, az már a két személyiség kormánybiztosi tevékenységét részletesen bemutató tanulmányból derül ki. A párhuzamos életrajzban Süli Attila előbb röviden

vázolja az 1811-ben született Gál Dániel, illetve a nála négy évvel fiatalabb Németh László pályakezdését, majd az 1848 tavaszától felgyorsuló erdélyi eseményekben játszott szerepüket veszi górcső alá. Mindketten részt vettek a márciusi 15-ét követő dévai városi mozgalmakban; ezt követően április elején hazatértek Háromszékre. Itt az erdélyi országgyűlésre követé választották őket reform- és uniópárti programmal. 1848. április 25-én Uzonnál együtt akadályozták meg, hogy a cs. kir. 15. (2. székely) határőr- gyalogezred négy századát és egy 1700 löfegyverből álló szállítmányt a cs. kir. nagyszébeni főhadparancsnokság kiindítsa a törvényhatóságból, mivel attól tartottak, hogy a katonákat Itáliába vezénylik, a fegyverek elvételevel pedig lefegyverzik a széket. A félreértések eloszlátása után (a fegyverek a magyar nemzetőrséghez, a katonák Tordára és Nagyenyedre kerülnek) azonban maguk is támogatták a rendelkezések végrehajtását, ahogy a Magyarországra indítandó katonai segély ötletét is. 1848 nyarán részt vettek a kolozsvári rendi országgyűlésen, ahol az unió mellett, valamint a székelyeket sújtó határőri rendszer ellen léptek fel. Ezt követően Gál Dániel, mint a pesti népképviselői országgyűlésre megválasztott illyefalvai követ, a fővárosba utazott, ahol részt vett a képviselőház munkájában; míg Németh László belépett a Kolozsváron szervezett 11. honvédszászlóaljba, ahol számvevő hadnagy lett.

1848 őszétől, amikor a bécsi kamarilla nyíltan támadást indított a magyar önállóság ellen, Erdélyben pedig a román lakosság lázongása felkeléssé fajult, mindkét szereplő aktívan részt vett az eseményekben. Gál Dánielt 1848. szeptember 21-én maga gróf Batthyány Lajos miniszterelnök nevezte ki eredetileg általános népfelkelési kormánybiztosnak. Gál először Hunyad vármegyében szándékozott működni, de amikor az erdélyi cs. kir. csapatok és a román felkelők túlerejével szemben a törvényhatóság októberben elesett, Háromszékre vonult vissza. Itt az úgynevezett Kiskomité tagjaként döntő szerepe volt abban, hogy a szék novemberben felvállalta a fegyveres ellenállást a cs. kir. túlerő ellen, és ezzel január elejéig több mint egy hónapra jelentős erőket kötött le. Ezen időszak alatt Gál Dániel, úgy a népgyűléseken, mint a katonai táborokban, a mozgósítás, illetve az ellenállás anyagi alapjainak megteremtésében járt élen. Az ellenséges erőfölény érvényesülése után december végén kötött fegyverszünettel, illetve az árapataki békeszerződéssel nem értett egyet, és része volt abban, hogy a szék nem szolgáltatta ki az összes fegyvert.

Németh László eközben 1848. október elejéig részt vett a háromszéki törvényhatóság politikai küzdelmeiben, ahol az ellenállásra törekvők táborát erősítette. Ezt követően bevonult alakulatához, amellyel részt vett a Kolozsvár környéki harcokban, majd a város feladása után a határszélre vonult vissza egységével. Részt vett a József Bem tábornok vezette ellentámadásban, melynek következtében Erdély „fővárosa” ismét magyar kézre került. Itt értesült róla 1849 elején, hogy Háromszék meghódolt. Ekkor jelentkezett a lengyel tábornoknál, hogy vállalja a székelység fellelkesítését; ezért az erdélyi teljhatalmú főkormánybiztos, Beöthy Ödön 1849. január 6-án kormánybiztossá nevezte ki a területre. Németh László január 19-én érkezett meg Háromszékre, és az irányítás átvétele után óriási tevékenységet fejtett ki a székelység teljes mozgósítása érdekében. Hivatalát lényegében a szabadságharc végéig viselte, és döntő szerepe volt abban, hogy Háromszék az erdélyi hadsereg legfontosabb újonc-, fegyver-, és lőszerellátó bázisává fejlődött. Németh így részese lett a Bem vezette haderő 1849. tavaszi sikereinek. 1849 forró nyarán az orosz invázió elleni küzdelmeket testközelből élte át, és csak 1849. július 30-án hagyta el a törvényhatóságot a székelyföldi hadosztály maradékaival együtt.

Gál Dániel 1849 áprilisáig Háromszéken maradt, ám 1849. március 31-én Csány László, a Beöthy-t váltó erdélyi főkormánybiztos Beszterce és vidéke kormánybiztosává nevezte ki. Az alapvetően ellenséges, szász és román lakosságú vidéken Gál Dániel igyekezett feloldani az ellentéteket és a helyieket megnyerni a magyar kormány részére, de minden igyekezete ellenére ebben csak korlátozott sikereket ért el. Ugyanakkor az ő vállát nyomta a közigazgatás újjászervezése, valamint a határt biztosító besztercei hadosztály ellátásának és felszerelésének a gondja is, amely szintén óriási erőfeszítéseket követelt tőle. Gál Dániel megtette, amit az adott körülmények közt tehetett, de az 1849 júniusában bekövetkező orosz inváziót így sem lehetett elhárítani. A kormánybiztos a hátsországból segítette a besztercei hadosztály harcait, majd július elején, a terület elvesztése után Kolozsváron keresztül Magyarországra távozott.

A szabadságharc leverése után a két főszereplő sorsa hasonlóan alakult. Németh Lászlót már 1849-ben elfogták és elítélték; 1857-ben amnesztiával szabadult Josefstadtból. Gál Dániel 1850-ben került a cs. kir. szervek kezére, és előbb halálra, majd 14 év várfogságra ítélték. Szintén amnesztiával szabadult Josefstadtból 1858-ban. Ezt követően sokat nélkülözött családjával; 1861-ben ugyan Háromszék tiszti főügyészévé választották, de a fogságban szerzett betegségében még ez év május 8-án meghalt. Németh Lászlóhoz kegyesebb volt a sors. Ő szabadulása után megnősült és családot alapított; előbb Háromszéken, majd Hunyad vármegyében élt, ahol közgyámként tevékenykedett. Itt hunyt el 1893. szeptember 4-én mint a megye közkedvelt és megbecsült személyisége.

A fenti tanulmányt követi a kötet döntő részét alkotó okmánytár, amely Németh Lászlóval kapcsolatban 58, míg Gál Dániel tevékenységéről 35 okmányt közöl. Ezek között egykorú és későbbi okiratok, korabeli és utólagos sajtócikkek, hirdetések, visszaemlékezések, illetve igazolások egyaránt előfordulnak. Ezekből megismerhető a két kormánybiztos majdnem teljes 1848–1849-es tevékenysége és érdekes adalékokkal szolgál a Háromszék belső életére, az erdélyi hadsereg szervezésére, valamint a szabadságharc katonai eseményeire vonatkozóan. Kiemelendők Németh László sajtócikkei a 11. honvédszászlóalj decemberi harcairól, illetve Gál Dániel feleségének, Schultzé Charlottenak a visszaemlékezése férje működéséről, illetve a szabadságharc végnapjairól.

A szép kivitelű, korabeli metszetekkel és képekkel gazdagon illusztrált kiadványt a szerző a két kormánybiztos pályafutását értékelő rövid összefoglalója, egy bibliográfiának is beillő rövidítésjegyzék, valamint név- és helynévmutató zárja.

Mint minden munkában, a fenti kötetben is előfordulnak betű-, és nyomdahibák, illetve elírások is. A 19. oldalon lévő 14. lábjegyzetben szereplő cikk dátuma valószínűleg 1849. június 15., és nem 1839. június 15. A 26. oldal 33. lábjegyzetében Kálnoky Dénes gróf vaságyújára történik hivatkozás, ám a szöveg folytatásából egyértelmű, hogy Gábor Áron öntött ágyúiról van szó. A 33. oldal 73. lábjegyzetében szereplő irat kelte helyesen 1849. január 4. és nem 1848. január 4. A 38. oldal szerint a felszerelésben részt vevő kovács és szíjgyártó munkákat az iparosok ingyen végezték, míg a 125. oldal 315. lábjegyzete szerint Háromszék törvényhatóságai mindent kifizettek. Az 55. oldal 143. lábjegyzetében szereplő Dobay József százados az 1848. december 18–19-iki csucsaik utközet idején még csak a 11. honvédszászlóaljba beosztott 32. honvédszászlóalj 1. századának a parancsnoka volt, és nem a 31. honvédszászlóaljé. A 78. oldal 225. lábjegyzetében a cs. kir. 3. (Miksa) és nem az 5. (Lichtenstein) könnyűlovas-ezredről van szó. A 117. oldal 280. lábjegyzetében szereplő Deák György őrnagy valójában a „27. honvédszászlóalj tartaléka”

parancsnoka volt; a 27. honvédszászlóalj ekkor a Bánságban állomásozott. A 128. oldalon szereplő 3. irat 1848. és nem 1849. április 24–25-én kelt. Végül a 130. oldal 325. lábjegyzetében szereplő hivatkozás helyesen: *Bona* 2009. II. 473. o.

Ettől függetlenül a recenzius csak ajánlani tudja ezt a kítűnő munkát mindenkinek, aki meg akar ismerkedni a „legendás Háromszék” eme két kiváló, az 1848–1849-es erdélyi eseményekben fontos szerepet vállaló egyéniségével.

Kemény Krisztián

DÓSA ELEK

MAROSSZÉK 1848–1849

(Sajtó alá rendezte: Somogyi Gréta, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2017. 166 o. ISBN 978-963-7097-85-0)

Noha az 1848–49. évi magyar forradalom és szabadságharc történetének immáron könyvtárnyi irodalma van, számos esemény, illetve jó néhány kisebb-nagyobb szereplő tevékenysége még jobbra homályba burkolódik. Ezért is örvendetes, hogy most megjelent Dósa Eleknek, Erdély XIX. századi kiváló jogtudorának, majd 1849-ben Brassó vidéke kormánybiztosának a „Nagy év” eseményeihez köthető visszaemlékezése, valamint működésének vonatkozó iratanyaga. A közzétevő Somogyi Gréta, Erdély 1848–49. évi történetének jeles kutatója korábban számos tanulmányban foglalkozott a csaknem elfeledett jogász és politikus pályafutásával, illetve működésével. Fenti munkájában most eddigi kutatási eredményeit, valamint anyaggyűjtését összegzi, és adja közre.

Ahogy a bevezetőben maga Somogyi Gréta is megjegyzi, Dósa Elek alakja mára szinte teljesen ismeretlenné vált, noha a korban igencsak sűrűn emlegették, és nemcsak jogászai körökben. Életrajza szerint e kiemelkedő tudású polgár 1803. március 15-én született Marosvásárhelyen; édesapja, Dósa Gergely szintén jogász volt. A marosvásárhelyi Református Kollégiumban végzett tanulmányai után Elek apja nyomdokaiba lépve előbb az erdélyi királyi tábla írnoka, majd a református joggyakorlat egyik legkiválóbb szak tekintélye lett. 1829-ben ő lett Erdély első hivatalos jogtudora, 1831-től pedig – hosszabb nyugati tanulmányút után – már a marosvásárhelyi Református Kollégium jogászprofesszora volt. Részt vett az 1843-as erdélyi országgyűlésen, majd 1848-ban Marosszék közgyűlésén; egy ideig Bars és Zemplén vármegye táblabírája is volt. Mint konzervatív-liberális elveket valló személy, 1848 szeptemberétől visszavonult a közéletből, és mivel a kolera őt is ágynak döntötte, 1849 februárjáig nem is hallatott magáról. 1849. február közepén Csány László, Erdély teljhatalmú főkormánybiztosa kormánybiztosi feladattal bízta meg Marosszékben, de ezt nem fogadta el. 1849 áprilisában végül Brassó körzetének kormánybiztosa lett; e megbízását minden érdekelt fél meglegedettsége mellett az orosz betörésig látta el. A szabadságharc leverése után ezért perbe fogták, és 1852. május 5-én négy év várfogságra ítélték; ebből fél évet töltött le Josephstadtban. Szabadulása után családjával együtt – mivel a tanítástól eltiltották, javait pedig jórészt elkobozták – barátai segítségével, illetve szülővárosa Református Főtanodájának számára létrehozott állása jövedelméből élt. Ezen időszak alatt megírta Erdély jogtörténetét, amiért a Magyar Tudományos Akadémia a tagjává választotta. 1860-tól vállalt ismét közéleti szerepet, az unió-pártiak táborát gyarapította. 1865-től szülővárosát képviselte előbb az erdélyi, majd a pesti országgyűlésen, és Deák Ferenc táborában vett részt a kiegyezés előkészítésé-